

ГАЛИЧАНИН ФЕРДИНАНД БАЛИЦЬКИЙ (1877–1952): ПЕДАГОГ, ВІЙСЬКОВИК ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

У статті описано життєвий шлях та суспільно-політичну діяльність педагога, військовика, сотника УГА Фердинанда Балицького (1877–1952). На основі джерельних матеріалів подано його участь в бойових діях у період Першої світової війни та в лавах Української галицької армії; активну діяльність в середовищі українських військовополонених у концентраційних таборах в Тухолі і Йозефові; педагогічну працю в Маріямполі, Ужгороді та Галичі.

Ключові слова: Галич, Тухоля, Йозефів, Ужгород, ЗУНР, УГА, Пласт, концентраційний табір військовополонених, шкільництво.

Фердинанд Балицький народився 2 грудня 1877 р. в родині Івана Балицького у Станиславові. У сім'ї було двоє синів – Леопольд (11 жовтня 1873) та Фердинанд (2 грудня 1877)¹. Відомо, що він закінчив учительську семінарію і здобув непогану педагогічну освіту. Від 1897 р. працював у чотирикласній «нормальній» школі з трикласовими курсами ведення сільського господарства в Маріямполі. Впродовж 1908–1911 рр. ймовірно вчителював у Галичі, де познайомився з відомою «просвітянкою» Костянтиною Малицькою, спілкування з якою продовжував впродовж дальшого життя.

У передвоєнний період 1911–1913 рр. Ф. Балицький перебував на педагогічній роботі цісарсько-королівської державної учительської гімназії в м. Самборі. Під час Першої світової війни служив у 20-му Галицькому полку піхоти ландверу (полк крайової оборони, призовний центр – Станиславів). Здобув офіцерське звання надпоручника (нім. *oberleutnant* – старший лейтенант). На початку 1916 р. отримав нагороду військовий хрест заслуги III класу з воєнною аспірацією (*Militärverdienstkreuz 3.*

¹ Драбчук І. Брати Балицькі // Галицьке слово. 2016. № 50 (1943). 13 грудня.

Klasse), про що інформував львівський часопис «Діло». Нагороду вручали «за військові заслуги і доблесть у військовий час або видатні заслуги в мирний час»².

Попри військову службу Ф. Балицький продовжував цікавитися національними справами та листувався з колишньою співпрацівницею К. Малицькою (яку заарештувала у Львові російська влада і вивезла на заслання). У вересні 1916 р. часопис «Діло» надрукував повідомлення «З далекої Азії. Кілька листків п. Констянтини Малицької з висланя», де нотувалося, що «П. надпор. Ф. Балицький ввічливо прислав нам відписи листків, які одержав від п. К. Малицької»³.

Після визволення Волині з-під російської окупації у січні 1917 р. знаходимо прізвище надпоручника Ф. Балицького серед жертводавців на підтримку 25-ти українських шкіл краю. Ймовірно саме тоді його перевели на Східний фронт, бо жертводавці, за даними статті, були «перенесені з найдалшого північного воєнного терену»⁴. За іншими даними, під час війни Ф. Балицький викладав у Мілітарній реальній школі у Бруці (сучасна Австрійська республіка).

Із завершенням війни наприкінці 1918 р. та демобілізацією Ф. Балицький повернувся на педагогічну роботу до Самбора. Інформація про його участь в подіях Листопадового чину та на першому етапі державотворення ЗУНР відсутня. До травня 1919 р. він був заступником вчителя в державній учительській семінарії містечка, звідки на власне прохання переїхав у державну учительську семінарію до Станиславова⁵.

Ймовірно, з відступом зі Станиславова Української галицької армії (далі – УГА) Ф. Балицький вступив до лав українського війська. Саме тут, на військовій службі, а згодом в полоні попередній військовий та педагогічний досвід став йому в пригоді. Військову службу він продовжив у I корпусі УГА. Впродовж 1919 р. проводив вишколи, зокрема був комендантом вишколу I Корпусу УГА в Кам'янці-Струмилівій. За характеристиками та спогадами учасників: «[...] Вишкіл Корпусу

² Діло. 22 березня 1916.

³ Діло. 9 вересня 1916.

⁴ Діло. 17 січня 1917. Ч. 12 (1939).

⁵ Розпорядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань про призначення і зміни в складі працівників освіти. Не пізніше 1 травня 1919 р. // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 / гол. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2001. Т. 2. С. 380.

переводив енергійний сотник, Фердинанд Балицький, бувший учитель в Самборі [...]»⁶. Згодом він викладав службовий статут ч. 2 «*Тактика і сутність стрільби*» у старшинській школі піхоти УГА в Гуті-Чугорській⁷. Наприкінці червня 1919 р. на чолі з Ф. Балицьким було створено Підстаршинську школу при вишколі I Галицького корпусу. У вишколі перебувало чотири сотні стрільців і булавна сотня. Курсанти – молоді хлопці віком до 20 років, переважно учні гімназій або семінарій, всього 60 осіб. Наказом від 11 вересня 1919 р. старшинська, підстаршинська школи та всі вишкільні частини I Галицького корпусу об'єдналися у вишкільну групу I Галицького корпусу під його командуванням. Від лютого до квітня 1920 р., після об'єднання з УГА з Червоною армією, Ф. Балицький служив у Червоній українській галицькій армії (ЧУГА). У квітні 1920 р. він став персональним референтом при штабі II Бригади УГА. На службі здобув чин сотника (суч. відповідник – капітан), брав участь у військових діях на Поділлі. Про цей епізод зі свого життя, участь у переговорах з командуванням польської армії читаємо у «*Споминах з квітня 1920 р.*», надрукованих 1939 р. у «*Літописі Червоної Калини*»⁸.

3 травня 1920 р. Ф. Балицький перебував у польському таборі військових інтернованих ч. 7 в м. Тухолі (Польща), де перебувало 700 старшин і 500 вояків УГА, які навесні 1920 р. перейшли з Червоної армії на польський бік для спільної боротьби з більшовиками. Важливим аспектом табірної життя стала організація просвітницької роботи, чим наприкінці травня 1920 р. в рамках створеного «*Кружка українських народних учителів*» займався сотник Фердинанд Балицький. На перших (установчих) зборах сюди записалося 115 осіб (з них дійсних членів – 57 осіб). 28 липня на загальних зборах «*Кружка*» ухвалили його статут, обговорили порядок ведення «науки неграмотних», «Людового університету», трьох курсів бухгалтерської справи, участь членів гуртка в організації свята на честь Івана Франка. Тоді ж вирішили започаткувати в таборі «курси для семінаристів і гімназистів», або так звані «научні» курси

⁶ Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії). Вінніпег, 1958. С. 368.

⁷ Шумінська Н. Становлення Галицької армії, особливості комплектування та підготовки особового складу (листопад 1918 – листопад 1919 рр.). Дисертація ... кандидата історичних наук. 07.00.01 – історія України. Львів, 2016. С. 154.

⁸ Літопис Червоної Калини. 1939. Ч. 5. Травень.

з англійської і французької мов, бухгалтерії та стенографії. Заняття відвідувало від восьми до 60-ти слухачів⁹.

З табору в Тухолі Ф. Балицький втік 22 вересня 1920 р.¹⁰, перебрався до Чехословаччини, де в травні 1921 р. вже перебував у таборі інтернованих частин УГА в Йозефові. Тут було сформовано старшинський курінь у складі двох сотень. Командантом 1-ї сотні став сотник Фердинанд Балицький¹¹. Після ліквідації табору в Йозефові колишні полонені отримали статус політичних емігрантів, деякі прийняли чехословацьке громадянство. За цих умов сотник Ф. Балицький виїхав на Закарпаття, що входило до складу ЧСР, і працював у руській горожанській школі м. Ужгорода, брав участь в зустрічах педагогів краю, став учасником зборів педагогічного гуртка в с. Березному (1927), виголосивши доповідь «Про шкідливість іритації», згодом надруковану в закарпатському журналі «Учитель»¹².

Громадський діяч, один з керівників Пласту Закарпаття Леонід Бачинський у своїй праці про Ф. Балицького писав: «[...] перекладач, прихильник Пласту, співробітник»¹³. За його словами: «[...] По заснуванні Пласту при Державній Торговельній Академії (курінь ч. 2) я заснував два курені при Горожанській школі в Ужгород й поручив їхній провід – учителю Фердинанду Балицькому, хлоп'ячий ч. 4 [...]»¹⁴. Ф. Балицький очолював в Ужгороді відділ пластунів імені Богдана Хмельницького, який складався з двох частин – хлоп'ячої (32 осіб) та дівочої (22 осіб)¹⁵. На початку 1927 р.

⁹ Срібняк І. Енциклопедія полону: Українська Тухоля. Київ, 2016. С. 45.

¹⁰ Вішка О., Срібняк І. Знахідка у Варшавській бібліотеці: список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920–1922) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 4 (127). С. 61.

¹¹ Срібняк І. Інтерновані вояки УГА в таборі Йозефов (Чехословаччина) у 1921–1922 рр.: умови перебування та санітарний стан. // 23 Дриновський збірник, Харків ; Софія, 2015. Т. VIII. С. 202.

¹² Балицький Ф. Про шкідливість іритації (Реферат, виголошений на зборах педаг. кружка в Березному) // Учитель. 1927. Ч. 6–7.

¹³ Бачинський Л. Пластова бібліографія. Пластові видання в Карпатській Україні й Чехії 1923–1938 рр. Клівленд, 1959. С. 8.

¹⁴ Його ж. Пласт на Карпатській Україні у 50-ліття його заснування до діяльності пл. сен. Миколи Вайди в Ужгороді // Свобода, 1971 Ч. 205, 5 листопада.

¹⁵ Зв'язт пластової діяльності одділа ім. Хмельницького в Ужгороді за 1924/25 шк. рок. // Пластун-Юнак-Черкейс. 1925. №. 3–4.

Комітет допомоги українським втікачам в Ужгороді організував коляду для потреб «Рідної школи». Загальна сума зібраних пожертв становила 2347 чеських корон, з яких Ф. Балицький пожертвував 30 корон¹⁶.

На Закарпатті він перебував орієнтовно до кінця 20-х років XX ст., згодом, невідомо коли точно, повернувся до Галичини. Спершу Ф. Балицький працював у Станиславові, а від 1 вересня 1932 р. і до кінця життя – на посаді вчителя німецької мови в загальній семикласній школі імені Юзефа Пілсудського в Галичі. Ймовірно, тут він одразу проживав з родиною, адже в некролозі на пошану пам'яті галицького судді доктора Михайла Лепкалюка родина останнього висловлювала щире подяку за допомогу під час похорону серед інших родині Балицьких¹⁷.

Родинне обійстя Балицьких містилося на Меживідді (сучасна вулиця Ярослава Осмомисла, 48). Саме тут в ошатному будиночку з уцілілим досі цікавим та оригінальним ґанком він прожив до кінця життя. Сьогодні тут мешкає його невістка – Ірлана Борисівна. Дружина Ф. Балицького теж вчителювала в тому ж педагогічному колективі. У подружжя народився син Мирослав¹⁸.

Незважаючи на роботу в державній польській школі, Ф. Балицький залишався активним учасником національного руху. Його прізвище згадується серед жертводавців 1934 р. з викупу українського городу м. Львова¹⁹, 1936 р. надання допомоги українським військовим інвалідам та ін.²⁰ 1 листопада 1938 р. в Галичі урочисто відзначалася 20-та річниця проголошення української державности, під час якої із вступним словом виступав також Ф. Балицький²¹.

Не відомо, як він пережив радянську окупацію краю 1939–1941 рр. та чергове «визволення» 1944 р., втім після початку радянсько-німецької війни Ф. Балицький викладав німецьку мову в семикласній Українській народній школі, директором якої згодом став. Водночас він був членом Українського допомогового комітету в м. Галичі (структурного підрозділу суспільно-громадської установи для українців у Генеральній Губернії, яку

¹⁶ Діло. Вівторок, 5 квітня 1927. № 75 (11043).

¹⁷ Діло. Субота, 15 лютого 1936. № 35 (14283).

¹⁸ Спогад Пушика Ореста, 1939 р. н., уродженця м. Галича, тепер проживає в с. Чукалівка Тисменицького району Івано-Франківської області (Україна).

¹⁹ Діло. Субота, 19 січня 1935. № 14 (13912).

²⁰ Діло. Вівторок, 6 квітня 1937. Ч. 75 (14613).

²¹ Діло. Четвер, 10 листопада 1938. № 249 (15050).

визнавала німецька влада і яку вона ж контролювала)²². Є згадка про його участь у міському Різдвяному Водосвятті 1942 р.

Із завершенням Другої світової війни Ф. Балицький ще деякий час працював у школі. Помер 1952 р. на 77-му році життя. Похований на старому кладовищі в мікрорайоні Галич-Гора. Могила збережена.

Додаток

Спомин з квітня 1920 р.

*Причинок до статті д-ра Л. Макарушки, поміщеної в «Ділі»
з дня 26 березня 1939 р.*

«Чи галицькі українці відмовилися від походу на Київ у 1920 р.?»

Написав: Фердинанд Балицький, б. сотн. УГА.

Саме в квітні ц. р. минає 19 літ, як Галицька армія стояла на українським Поділлі на протибольшевицькому фронті. По виконанні протибольшевицького перевороту повели галицькі частини наступ на большевиків. Я був під той час персональним референтом при штабі II Бриґади УГА (давнішого I Корпусу). Штаб бриґади вирушив з Літина й опинився, наскільки собі назву села пригадую, в Микулинцях. Надворі стояла тепла, гарна, весняна погода, в серцях старшин і стрільців панувала радість, що позбулися большевицької змори й завитала надія, що доля нам цим разом вже певно усміхнеться й дасть нам змогу виплисти на чисту воду. В команді штабу дивний рух так вдень, як і вночі. Кур'єри й зв'язкові приходять і відходять зі звітами й наказами. Телефон дзвонить майже без перерви. Комендант бриґади, сотн. Юліян Головінський, по неспаній ночі виїжджає на чолі сильної кавалерійської стежі для орієнтації на фронт. Всі ми якнайкращої гадки й чекаємо на вістки від зв'язкових, яких вислано до I та III бриґад.

Я квартирував у якогось багатого хазяїна. Вночі будить мене мій чура й голосить, що питає за мною ординанс з Команди бриґади. Зриваюся на рівні ноги й кажу привести його до себе, а цей голосить: «Пане сотнику, на приказ Команди голошу слухняно, що маєте негайно ставитися в штабі». В одній хвилині я готов. Припоясую багнет і револьвер, беру в руки свій невідступний кавалерійський «штуц» і біжу. В Команді, яка поміщувалася в сільській школі, застаю вже сотн. Фердинанда Лянґа й сотн. артилерії Цапяка.

²² Львівські вісті. Неділя – понеділок, 7/8 лютого 1943. № 26.

Довідаюсь, що ми три їдемо негайно в делегації до Команди польських частин, яка квартирує в Літині; подають нам потрібні інформації, вручають друковану на машині повновасть до переговорів.

Їдемо бригадним авто – довкруги весняна ясна подільська ніч. Ніким не задержані приїжджаємо до Літина. По вулицях місточка крутяться густо польські стежі. Питаємо за квартирую Команди. Показують нам на дім, в яким, на моє здивування, ще перед двома днями квартирував я сам. Зголошуємо у дижурного свій приїзд – стукаємо до дверей і застаємо польського поручника – ад'ютанта, а той інформує нас, що польська армія спільно з армією УНР саме тепер в поході на Київ – ціль походу вільна Україна, якої «начальником» буде С. Петлюра. Кімната освічена двома свічками, завалена всілякими похідними скриньками. Входить комендант, польський полковник. Представляється, легітимуюємося. Полковник питається: «Якої української армії, якої?». Пояснюємо, що української галицької армії». – «Ага, галицької! Прошу сідати, де хто може». Пропонуємо, щоб разом йти наступом проти спільного ворога, себто большевиків, з якими ми саме тепер в бою, й питаємо, в яким характері зближаються до нас польські частини, чи як союзники, чи як противники.

На це почули ми відповідь: «Не маю щодо вас жодних інструкцій. Знаємо, що ви з більшовиками щось трохи посперечалися, але ви є для нас далі ворогами, і вислав проти вас свої відділи. Чи панове їх в дорозі не зустрічали? Це є єдиний вихід з ситуації, хіба що складете зброю».

Цього роду пропозиція порушила нас до живого. Зриваємося на рівні ноги і всі три, як на умовлений знак, відповідаємо: «Це виключене». Уважаючи свою місію за скінчену, збираємося до відходу.

«Як там панове даєте собі раду з провіантом і фуражем?» – питає нас на виході полковник. На це подав я йому пояснення: «Пане полковнику, не забувайте, що ми цілий час наших воєнних операцій обертаємося серед свого народу. Тутешні селяни добре розуміють, за що ми воюємо, тому всі наші потреби дотично харчів і фуражів на кожне наше домагання дуже радо заспокоюють». Попрощалися.

Приїжджаємо досвіта до команди, щоб зложити звіт з переговорів. Застаємо коменданта, сотника Ю. Головінського, який лежить на долівці, під головою в'язка змервленої соломи, в руці телефон. Біля нього стоять шеф штабу бригади, майор Ерле й начальник оперативного відділу сотн. Мирон Луцький. Нашого звідомлення з переговорів вислухав сотн. Ю. Головінський з камінним спокоєм...

В годину або дві пізніше показалися довкола польські частини різного роду зброї, знаменито умундуровані. Не біжу, а лечу до команди і питаю от. Ерля: «Що це, роззброєння?». Цей подає у відповідь: «Ні, старшини затримують зброю».

Десь взявся на порозі комендант полку, сотник Чайка. Зденерований, червоний на лиці кричить в розпуці: «Ані я, ані мої люди зброї не складають!». «Скажи йому, нехай має розум!», каже от. Ерле.

По виході з команди даю свій кавалерійський «штуц» своєму хазяїнові в подарунок... Вже був він мені зайвий, бо наші частини УГА замість машерувати на Київ проти большевиків змушені були опинитися в польських таборах для полонених.

В Галичі, 15 квітня 1939 р.

Літопис Червоної Калини. Травень 1939. Ч. 5.

Довідково. Сотники УСС та УГА, чії життя та участь у військових діях були пов'язані з Галичем

Вітовський Дмитро. Сотник УСС, полковник УГА (1887–1919). Підняв синьо-жовтий стяг на ратуші в Галичі в червні 1915 р. Один з провідників галицької студентської молоді і борців за український університет у Львові; член Української радикальної партії, активний організатор «Січей», згодом УСС. З 1914 р. – сотник УСС, учасник карпатських боїв, один з ідеологів стрілецької політичної думки; належав до засновників Стрілецького фонду й органу УСС «Шляхи». 1916–1917 рр., будучи комісаром УСС на Волині, організував на Ковельщині українські народні школи. Голова Військового комітету, що 1 листопада 1918 здійснив Листопадовий зрив, передавши владу УНРаді ЗУНР. В листопаді 1918 р. командував збройних сил ЗУНР, пізніше Державний секретар Військових справ ЗУНР. У травні 1919 – член делегації ЗУНР у Парижі, повертаючись з якої загинув під час авіакатастрофи під Рацібужем.

Герасимович Іван. Сотник УГА (1876–1942). Народився 28 листопада 1876 р. в Галичі. Був директором шкіл на Буковині. У Першу світову війну – поручник австрійської армії. В листопаді 1918 р. вступив до УГА і працював спочатку в Прес-квартирі при ДСВС, а згодом як шеф Прес-квартири при Начальній команді УГА в 1919–1920 рр. Навесні 1920 р. потрапив до більшовицької в'язниці в Одесі, з якої щасливо врятувався. Був свідком великого голоду в Україні. Написав у Берліні 1923 р. спогади

під назвою «*Голод на Україні*», які перекладено німецькою мовою. Помер 11 травня 1942 р. в Кракові.

Левецький Омелян. Сотник УСС (1875–1916). Народився 31 липня 1875 р. в Коломиї. Закінчив Краківський університет. Адвокат в Турці, згодом Долині, член Ширшого народного комітету, повітовий організатор і муж довіри Української національно-демократичної партії, організатор численних народних інституцій на Турчанщині і Долинщині. З вересня 1914 р. – в УСС. Учасник боїв на Маківці та за Галич. Комендант Гуцульської сотні УСС. У боях за Галич як комендант передньої сторожі під російським вогнем перший перейшов р. Дністер і захищав позиції біля залізничного двірця. В Галичі був комендантом станиці УСС. Брав участь в боях над Стрипою і Серетом. Загинув 22 березня 1916 р. поруч Кирлібаби.

Лепкалюк Михайло. Сотник УГА (1887–1936). Народився 1887 р. Закінчив Коломийську гімназію (1906), правничий факультет Віденського університету. Працював у Коломиї, Вижниці. З початком світової війни – в австрійському війську, звідки перейшов до легіону Січових стрільців (поручник), а потім – в УГА. На Наддніпрянщині належав до охорони Симона Петлюри (1920). Після війни – повітовий суддя в Галичі, де і помер (1936). Похований у Старому Косові. Один з найвпливовіших тогочасних галицьких часописів львівський «*Новий час*» у некролозі відзначив, що Михайло Лепкалюк «[...] був людиною сильного характеру, добрим громадянином і суддею, що серед несприятливих обставин не сплямив ніколи національної чести».

Мацькевич Степан (1893–1944). Сотник артилерії УГА, командант 2-го гарматного полку, 2-ї Коломийської бригади. Народився 23 вересня 1893 р. в Залукві біля Галича. Гімназію закінчив 1914 р. в Станиславові. В австрійській армії служив у 8-му полку польових гармат, а артилерійську старшинську школу закінчив у місті Гориції (Істрії) в січні 1915 р. Після важкого поранення в груди служив далі в ранзі поручника як інструктор артилерійської стрільби при вишкільній групі польового маршала фон Гецендорфа в Тиролі. 7 листопада 1918 р. вів перший транспорт українських вояків з Відня до Галичини (3000 вояків і 18 старшин), 11 листопада 1918 р. зайняв містечко Сянки. Прослужив українську визвольну боротьбу в рядах УГА як командант 2-го гарматного полку,

пережив в «Чотирикутнику смерти» трикратну хворобу тифу. 1925 р. одержав диплом Віденського університету – «всесвітня торгівля». Опісля працював в українській кооперації. 4 липня 1941 р. громадянство Галича вибрало його головою управи галицького повіту. Виконував цю функцію до 20 липня 1944 р. і в цей період таємно фінансував фондами повіту вишкіл 260-ти старшин УПА. Проживав у США.

Andrii Chemerynskyi (Halych, Ukraine)

**Ferdynand Balytskyi (1877–1952) from Halych:
teacher, military officer, and public figure**

The article describes the way of life and socio-political activity of a teacher, a military officer, a sotnyk of UGA Ferdinand Balytsky (1877–1952). On the basis of source materials, his participation in hostilities during the First World War and in the hands of the Ukrainian Galician Army was presented; active activities among Ukrainian prisoners of war in concentration camps in Tukholia and Josefow; pedagogical work in Mariyampol, Uzhgorod and Halych.

Key words: *Halych, Tukholia, Josefow, Uzhgorod, ZUNR, UGA, Plast, prisoners of war of concentration camp, schooling.*

Фердинанд Балицький з дружиною

Родинний дім Ф.Балицького в Галичі (Меживіддя)

Ф. Балицький з учнями Галицької школи, 40-ві роки ХХ ст.

*Військовий хрест
заслуги III класу,
яким було відзначено
Ф. Балицького 1916 р.*

*Могила
Ф. Балицького
в Галичі*

Сотники УСС та УГА

Іван Герасимович

Дмитро Вітовський

Омелян Левицький

Михайло Лепкалюк

Степан Мацькевич